

Василь Гулай

Національний університет «Львівська політехніка»

МАНІПУЛЯТИВНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКІ СКЛАДОВІ ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ В РЕАЛІЯХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Vasyl Gulay. Manipulative and Propaganda Components of Information Security Threats in the Realities of Hybrid Warfare of Russian Federation against Ukraine.

The topic of research may be considered relevant in the theoretical-methodological, political and applied aspects to summarize the preparation and course of deployed Russian Federation «hybrid war» against Ukraine with the elaboration of the proposals to minimize the destructive impact of manipulative propaganda.

The main varieties of information security are information security of person, information security of society and information security of state.

Information security is directly related to the sovereign right of state which arises from the principles of information sovereignty as an important component of state sovereignty.

Destructive information and psychological impact often seen in the context of threats to information security.

The deployment of information and psychological war is directed to cause significant information security damage not only to state or society, but the individual in the realities of the late twentieth - first quarter of the XXI century. When the concept of information-psychological war is disclosed we must proceed from the fact that it includes elements of information war as form of information confrontation between different actors (states, NGOs, economic or other structures), which provides a set of measures on damage of information sphere of opposing side and protecting their own information security and the war psychological as a combination of different forms, methods and means of influencing the person to change in the desired direction psychological characteristics (beliefs, thoughts, values, feelings, attitudes, motivations, behaviors stereotypes) and group norms, mass sentiment, social consciousness in general and when psychological impact acts in such basic kinds as information-psychological, psychogenic, psychoanalytic, NLP, psychotronic, psychotropic.

In this context, in our opinion, we should talk about the information-psychological war as a form of information and communication confrontation for the redistribution of roles, locations and functions of information and communication space to achieve advantages in the political, social, economic, cultural, and religious and other areas.

Manipulative technologies of information and communication influence - is a set of methods, processes and means of information and communication impact integrated with the purpose of concealed excitement in the other person's intentions that do not coincide with its real desires.

Propaganda technologies of information and communication influence - is a set of methods, processes and means of information and communication effects, integrated with a view to adoption in the mass consciousness of systematic judgments that reflect the outlook person and society as a whole.

Annexation by the Russian Federation sovereign territory of Ukraine - the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol and armed invasion to preserve and expand the areas of terrorist organizations «Donetsk People's Republic» and «Luhansk People's Republic» convincingly demonstrated the ineffectiveness of the functioning of Ukraine's previous model in general and system to counter threats to information security of the state, society and person, in particular.

At the same time, the flow of the hybrid war can not depend on the political situation in Ukraine. For two years, which came on time from the victory of the Revolution of Dignity, annexation by the Russian Federation of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol City with the full inaction of the then (largely, because of the personalities, even now) Ukraine's leadership and opposition of information and psychological and armed intervention of Russia to preserve and expand the influence of terrorist organizations «Donetsk People's Republic» and «Luhansk People's Republic» radical renewal require institutional and procedural foundations of the political system, ensuring the stability of its functioning in the Russian Federation deployed a hybrid war in general and combating destructive inner-manipulative propaganda influences in particular.

Key words: Ukraine, Russian Federation, hybrid warfare, information security, destructive information and psychological impact.

Революція гідності, підготовка та анексія Російською Федерацією Автономної Республіки Крим й м. Севастополя, окупація частини суверенної території України терористичними організаціями «Донецька народна республіка» й «Луганська народна республіка» супроводжувались розгортанням Росією масованої інформаційно-психологічної війни із використанням арсеналу відповідної зброї.

Обрана тема дослідження може вважатися актуальною в теоретико-методологічному та політико-прикладному аспектах для узагальнення підготовки й перебігу розгорнутої Російською Федерацією «гібридної війни» проти України із виробленням відповідних пропозицій щодо мінімізації деструктивного маніпулятивно-пропагандистського впливу.

Тому метою даної роботи є спроба на засадах міждисциплінарного підходу та оновленій методологічній базі наукового аналізу маніпулятивно-пропагандистських загроз інформаційній безпеці в умовах розгорнутої Російською Федерацією в 2014 р. гібридної війни проти України.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити наступні дослідницькі завдання:

- охарактеризувати сутність та взаємозв'язки інформаційної безпеки держави, суспільства, особи та їх загроз;
- розкрити характерні ознаки сучасної інформаційно-психологічної війни;
- описати маніпулятивні та пропагандистські компоненти інформаційно-психологічної зброї;
- виявити передумови та характерні ознаки гібридної війни Російської Федерації проти України;
- вказати на необхідність вироблення стратегії й тактики протидії деструктивному маніпулятивно-пропагандистському впливові на свідомість окремої особи та українського суспільства загалом.

Так, під інформаційною безпекою, у вузькому розумінні, мається на увазі стан захищеності свідомості та буття соціальних суб'єктів від інформаційних загроз, який визначається рівнем реальної чи потенційної шкоди, заподіяної внаслідок деструктивного інформаційного впливу або порушення безпеки інформації [1, с. 7]. Вітчизняні науковці О. Дзьобань та О. Соснін трактують інформаційну безпеку в ширшому контексті – як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого запобігається завдання шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, яка використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [2, с. 60]. Відповідно, основними різновидами інформаційної безпеки є: інформаційна безпека особи, інформаційна безпека суспільства та інформаційна безпека держави.

Забезпечення інформаційної безпеки безпосередньо пов'язано із суверенним правом держави, що впливає із засад інформаційного суверенітету як важливої складової державного суверенітету. Так, О. Олійник обґрунтовано доводить, що система забезпечення інформаційної безпеки має включати комплекс превентивних заходів із надання гарантій захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави, своєчасне і адекватне реагування на весь спектр інформаційних безпекогенних чинників з метою захисту національних інтересів та національної безпеки [3, с. 9]

Деструктивний інформаційно-психологічний вплив найчастіше розглядається у контексті загроз для інформаційної безпеки. Наприклад, Є. Архипова пропонує побудову системи інформаційної безпеки на класифікації видів загроз для: 1) людини

та суспільства; 2) держави. Так, під загрозами інформаційній безпеці людини розуміється сукупність умов і факторів, що впливають на інформаційну сферу, здійснюють негативний – деструктивний) інформаційно-психологічний вплив або / та загрожують реалізації законних прав і свобод людини, під загрозами інформаційній безпеці суспільства – сукупність умов і факторів, що впливають на інформаційну сферу і можуть призвести до порушення функціонування суспільних органів, дестабілізації та дезорганізації суспільства. Під загрозами інформаційній безпеці держави розуміють сукупність умов і факторів, що впливають на інформаційну сферу і можуть завадити державі виконувати свої основні функції [1, с. 7-9].

На завдання істотної шкоди інформаційній безпеці не тільки держави чи цілого суспільства, але й окремої особи в реаліях кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст. спрямовано розгортання інформаційно-психологічної війни як сукупності спеціальних інформаційно-психологічних операцій із застосуванням інформаційно-психологічної зброї.

Порівнюючи поняття «інформаційна війна» та «інформаційно-психологічна війна», О. Марунченко вказує, що в інформаційній війні об'єктом впливу стають комп'ютери та інформаційні системи; в інформаційно-психологічній війні до інформаційного напрямку приєднується психологічний – об'єктом впливу стають індивідуальна і масова свідомість. В результаті цього не тільки руйнується наявна інформаційна система, а й проводиться зміна комунікативних установок у суспільстві [4, с. 10-11].

У цьому контексті, на нашу думку, варто вести мову про інформаційно-психологічну війну як різновид інформаційно-комунікативного протиборства для перерозподілу ролей, місця та функцій суб'єктів інформаційно-комунікативного простору з метою досягнення переваг у політичній, соціальній, економічній, культурній, релігійній та інших сферах.

Слідом за Ю. Турченко, хочемо акцентувати увагу на необхідності реалізації державної інформаційної політики в сфері безпеки як системи функціонування державних та недержавних установ з метою регулювання інформаційних відносин для подолання та врегулювання конфліктів й захисту національних інтересів у інформаційній сфері [5, с. 11].

Однак, підготовка та анексія Росією Автономної Республіки Крим й м. Севастополя, окупація частини суверенної території України, орієнтованими на Росію, «Сім'ю» В. Януковича, Р. Ахметова та О. Єфремова Єрористичними організаціями «ДНР» й «ЛНР», що супроводжуються розгортанням Росією масованої інформаційно-психологічної війни з використанням всього арсеналу засобів інформаційно-психологічної зброї, як то програмно-комп'ютерні технології; нейро-лінгвістичне програмування; чутки, плітки та ін., не отримало адекватної відповіді з українського боку, передовсім у частині ефективної протидії використанню маніпулятивних та пропагандистських компонентів інформаційно-психологічної зброї.

Маніпулятивні технології інформаційно-комунікативного впливу – сукупність методів, процесів і засобів, інтегрованих з метою прихованого збудження в іншій людини намірів, які не збігаються з її реальними бажаннями.

Серед складових процесу здійснення маніпулятивного інформаційно-комунікативного впливу окремо слід розглянути інструменти такого впливу, як то: ідеї, прийоми, форми, способи, методи, використання яких дає змогу впливати на свідомість людини для досягнення відповідної маніпулятивної мети.

Арсенал методів інформаційно-комунікативного впливу включає різноманітні прийоми і засоби тиску на індивідуальну та масову свідомість. До найбільш ефективно діючих маніпулятивних технологій інформаційно-комунікативного впливу відносять: переконування; примушування; санкціонування; наслідування; навіювання; навернення та ін.

Реалізація маніпулятивних технологій передбачає низку послідовних етапів їх підготовки та реалізації: планування маніпулятивного впливу; збір інформації про об'єкт маніпуляції, вибір оптимальних прийомів маніпулятивного впливу; застосування прийомів маніпулятивного впливу; корекція прийомів маніпулятивного впливу в залежності від результативності.

Знаний дослідник М. Скуленко розглядає пропаганду як розповсюдження та утвердження в масовій свідомості систематизованих суджень, що відображають світоглядні позиції особи та суспільства в цілому. Вона використовує всі форми людського спілкування, всі різновиди поширення масової інформації [6, с. 5].

Політична пропаганда, у свою чергу, постає як комунікативна діяльність, орієнтована на закріплення у свідомості або трансформацію певних установок, переконань, стереотипів цільової аудиторії за допомогою інформаційних та/або маніпулятивних прийомів, технік, методів з метою досягнення поставлених політичних цілей і завдань [7, с. 3].

М. Кравчук пропонує розділити політичну пропаганду на кілька рівнів. Перший – це загальносистемна пропаганда, що є власне конкретизацією пануючої ідеології та доктрини. Другий – знаходиться на регіонально-локальному рівні, на якому краще враховуються конкретні умови, у першу чергу, етнічні, економічні та екологічні. Третій рівень – місцевий, більше пов'язаний з конкретною агітацією, зосереджений на гострих місцевих проблемах, конфліктах тощо [8, с. 7-8].

Пропагандистські технології інформаційно-комунікативного впливу – сукупність методів, процесів і засобів інформаційно-комунікативного впливу, інтегрованих з метою утвердження в масовій свідомості систематизованих суджень, що відображають світоглядні позиції особи та суспільства в цілому.

Одна з найхарактерніших рис пропагандистського впливу, що відрізняє його від діалогічної чи діакронної форми спілкування, полягає в тому, що пропагандистське повідомлення завжди адресоване одночасно масі індивідів у аудиторії та кожному з них зокрема. При цьому враховується не стільки індивідуальність кожного, скільки те спільне, що характерне для всіх чи більшості в аудиторії – їх інтереси, мотиви дій, почуття.

До найпоширеніших прийомів пропагандистської техніки відносять: «достовірний факт – точна деталь»; «характерний штрих»; «спільний вагон»; «самостійне судження»; «спільний пошук»; «навішування ярликів»; «двостороння аргументація»; «документалізація»; «проекціонування»; «називання імен»; «замовчування»; «раціоналізація»; «ідентифікація»; «критика деталей в аргументах»; «обернення аргументів противника на свою користь»; «створення ореолу»; «заговорювання»; «використання медіаторів»; «коментарі»; «констатація факту»; «рейтингування»; «зворотній зв'язок»; «напівправа»; «створення інформаційної хвилі» та ін. [6, с. 232-235].

Цілком очевидним є те, що в 2014 р. Росія розгорнула проти України стратегію гібридної війни, яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона гібридна, а за змістом – асиметрична [9, с. 3].

На думку М. Требіна, для гібридної війни важливим є те, що вона, по-перше, поєднує конвенційні та неконвенційні бойові дії та відповідних учасників цієї війни – поряд зі збройними силами дійовими учасниками стають терористи, найманці, партизани, ополченці, бандформування, спецпідрозділи інших держав тощо); по-друге, початок гібридної війни пов'язаний з використанням неконвенційних методів ведення бойових дій незаконними збройними формуваннями; по-третє, протягом усієї гібридної війни дуже важливе значення надається боротьбі за розум і душі людей, тобто інформаційній боротьбі, де основними дійовими суб'єктами виступають також не військові: ЗМІ, телебачення, Інтернет, інші засоби масової комунікації [10, с. 115].

За рік до розгортання Росією гібридної війни проти України вітчизняні дослідники справедливо вказували, що забезпечення інформаційної безпеки та інформаційного протистояння з імовірним супротивником здійснювалося за деякими напрямками, які містили залишки радянської системи та неузгоджену діяльність окремих державних органів, фактично був відсутній потенціал, здатний у повному обсязі протидіяти інформаційним та інформаційно-психологічним викликам, можливого застосуванню проти нашої країни інформаційної зброї та кібератак [3, с. 12].

Такий стан значним чином був зумовлений тим, що від часу проголошення незалежності не надавалась належна увага інформаційній функції Української держави. Під останньою як необхідною функцією будь-якої ефективної держави розуміють самостійний і пріоритетний напрям державної інформаційної політики, котрий здійснюється за допомогою інформаційних засобів для досягнення інформаційного суверенітету, вільного та безпечного інформаційного розвитку інформаційного суспільства в рамках конкретної держави, в тому числі й для захисту інформаційних прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, і одночасно виступає інформаційною формою досягнення інших цілей суспільства і держави, в інших важливих сферах життєдіяльності суспільства [11, с. 15].

На наше переконання, своєрідною прелюдією до розгортання широкомасштабної маніпулятивно-пропагандистської кампанії як вагомої складової гібридної війни Росії проти України з метою реалізації геополітичної реваншистської стратегії президента В. Путіна по включенню Автономної Республіки Крим й м. Севастополя, а далі всього т.зв. південного сходу України до складу віртуального утворення «Новоросія», стало специфічне висвітлення російськими засобами масової інформації подій Євромайдану. На замовлення влади Російської Федерації через власні джерела вони поширювали неправдиві й перекручені факти про прагнення українців стати повноправними членами європейської спільноти, жити у єдиній, суверенній державі без диктатури й корупції, утверджувались такі пропагандистські штампи як: «Україна – розділена країна, протести не репрезентують волю народу України, Схід проти Майдану»; «На Майдані праві радикали – це ледь не фанати самого Гітлера»; «Янукович – легітимно обраний, треба з ним миритися і чекати наступних виборів»; «Не можна робити революцію тільки через непопулярне політичне рішення – відмову від асоціації з ЄС»; «Не зрозуміло чого хочуть українці; хто замість Януковича?»; «Конфлікт в Україні – результат політичної боротьби за владу між «Партією регіонів» та опозицією або ж геополітичної боротьби ЄС і Росії»; «На Майдані намагаються силою захопити владу і не хочуть переговорів; а за кров відповідальність несуть усі сторони» [12, с. 25-26].

Як слушно наголошує Є. Васильчук, ескалація суспільно-політичного напруження в південно-східних регіонах України супроводжується розгортанням інформаційно-пропагандистської діяльності російських екстремістських угруповань у віртуальному просторі шляхом створення сайтів, чатів, блогів, груп у соціальних мережах тощо, через які пропагуються ідеї сепаратизму, збройної боротьби, непокори органам державної влади й управління України, вихваляються ватажки та учасники проросійських терористичних угруповань і ін. Особливу увагу на цих інтернет-ресурсах приділено поширенню інформації антидержавного провокаційного спрямування, що підриває авторитет і престиж України, органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави. На сьогодні у всесвітній мережі Інтернет діє низка інформаційних ресурсів, змістовне наповнення і діяльність яких координується фахівцями з інформаційних війни та впливів зі спеціальних служб і

розвідувальних органів Російської Федерації. У популярних російських соціальних мережах «Вконтакте» і «Однокласники» діють такі групи, як «Антимайдан – Південний схід», «Республіка Новоросія / Антимайдан», «Антимайдан Донбас Допомога. Загони Самооборони» та ін. Крім того, у віртуальному просторі функціонує низка сайтів проросійських сепаратистських угруповань, зокрема: «Центральне інформаційне агентство Новоросії», «Руська весна», «КіберБеркут», «Республіканський інформаційний портал Луганської республіки», «Інформаційний портал Донецької народної республіки» тощо. Через зазначені інформаційні ресурси під гаслами відстоювання прав та інтересів населення південно-східних регіонів України, захисту російської мови і культури, православ'я, які нібито утискаються, здійснюється масова пропаганда сепаратистських ідей, відбувається консолідація екстремістськи налаштованих осіб для скоєння терористичних актів на території України. Ефективність реалізації цих інформаційних впливів визначається кількістю специфічних симпатиків – «лайків», «класів», «репостів» тощо), які виявляють користувачів сюжетів, поширюваних на цих ресурсах [13, с. 89-91].

Зокрема, на окупованій терористичною організацією «ДНР» території за допомогою фахівців Головного розвідувального управління – ГРУ) Генерального штабу – ГШ) Російської Федерації створено підрозділ інформаційно-психологічної війни для «роботи» із населенням Донецької та Луганської областей, яке перебуває на контрольованій силами Антитерористичної операції – АТО) їхній частині [14, с. 12].

Особливої актуальності набувають висловлені ще до початку гібридної війни Росії проти України застереження, що багато в чому геополітичне та гео економічне значення України буде залежати від того, чи зможе вона створити ефективну систему інформаційної війни, в яку повинні входити потужні інформаційно-аналітичні й інформаційно-пропагандистські структури. Така система повинна одночасно вирішувати два важливих завдання: організація жорсткого опору інформаційним акціям супротивника й обмеження сфери розповсюдження цих відомостей, особливо тих, що можуть нанести політичний збиток країні [4, с. 12].

Комунікаційна діяльність в межах гібридної війни передбачає масований психологічний вплив через емоційний, а не логічний спосіб подачі інформації. Йдеться про зміщення акцентів і сутності повідомлення на форми комунікаційної взаємодії, в яких основними завданнями є пошук ефективних шляхів такої подачі, формування потрібних асоціацій і образів [15, с. 143-144].

Тому цілком очевидним є те, що інформаційний фронт гібридної війни Російської Федерації проти України розгорнувся одразу на кількох напрямках, передусім:

- 1) серед населення в зоні конфлікту;
- 2) серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, однак територія якої не охоплена конфліктом;
- 3) серед громадян країни агресора;
- 4) серед міжнародного співтовариства [9, с. 3].

Неодмінною складовою частиною сучасного світу й процесів політичної комунікації, що може виступати її основним змістом та передумовою формування «гіперреальності» – «реальної віртуальності», «символічного поля політики») є симуляція [16, с. 8].

За В. Горбуліним, хоча інформаційний складник насправді став наскрізною темою гібридної війни, проте він виконує не самостійну, а допоміжну роль, більшою мірою супроводжуючи військову фазу операції. Однак в українському випадку маємо справу

не просто з ворожою пропагандою, а з тим, що фахівці-інформаційники слушно характеризують її як «війну смислів/сенсів», початок якої можна умовно віднести до 2006-2007 рр. Для ретрансляції цих смислів задіяно всю множину каналів донесення інформації. Основним структурним елементом у цій війні стають симулякри – образи того, чого в реальності не існує. Прикладами таких симулякрів є: «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розіп'яті хлопчики», використання Україною заборонених озброєнь. Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів – замінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер конфлікту тими «інформаційними фантомами», які потрібні агресору [9, с. 3].

На наше переконання, неототалітарний політичний режим В. Путіна в розгорнутій гібридній війні з виразним маніпулятивно-пропагандистським ухилом використовує міфологеми періоду Російської імперії та Радянського Союзу, які повинні допомогти утримати частину населення окупованих Донецької й Луганської областей та особливо Автономної Республіки Крим й м. Севастополя в «русском/российском» мегазаідеологізованому полі масової свідомості [17, с. 77].

За словами відомого дослідника інформаційних воєн сучасності Г. Почепцова, інформаційну політику Росії по відношенню до України можна назвати «першою смисловою війною в світі», для якої характерні такі ознаки інформаційно-психологічного/«смислового» впливу: знищення ознак військових: «зелені чоловічки», «ввічливі люди»; знищення ознак незаконності: «народний мер», «народний губернатор», «народна самооборона», «возз'єднання Криму»; посилення негативної характеристики противника: «бойовики», «карателі», «каральна операція», «хунта», «самопроголошена київська влада», «самопроголошений прем'єр»; завищення свого позитиву до сакралізації: «Крим наш», «город русских моряков»; опис дій з метою їх легітимації: захоплення адмінбудівель пояснюється словами «це ж наше, народне, а ми народ». Як результат, інформаційна складова агресії йде попереду, а військова або силова складова виходить на перший план тільки в кінці [18].

Таким чином, при розкритті сутності інформаційно-психологічної війни слід виходити з того, що вона означає включений комплекс інструментів інформаційного та психологічного впливу, спрямованих на зміну стану масової та індивідуальної свідомості відповідних об'єктів. З огляду на це, наприклад, в умовах в умовах неоголошеної війни з боку Російської Федерації та контрольованих нею терористичних угруповань, які окупували частину Донецької та Луганської областей нашої держави, серед іншого, цілком виправданим, є введення тимчасових обмежень на доступ до інформації, яка поширюється агресором для впливу на аргументацію учасників Антитерористичної операції, громадян України загалом, особливо на суміжних з терористичними утвореннями «ДНР» та «ЛНР» територіях та перешкоджання ворогові в отриманні достовірної інформації [19, с. 241].

На наше переконання, анексія Російською Федерацією суверенної території України – Автономної Республіки Крим й м. Севастополя та збройне вторгнення для збереження й розширення територій терористичних організацій «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» переконливо довели неефективність функціонування попередньої моделі державної організації України загалом та системи протидії загрозам інформаційній безпеці держави, суспільства та особи, зокрема. При розкритті сутності інформаційно-психологічної війни необхідно виходити з того, що вона включає елементи війни інформаційної як форми ведення інформаційного протиборства між різними суб'єктами – державами, неурядовими, економічними або

іншими структурами), яка передбачає проведення комплексу заходів з нанесення шкоди інформаційній сфері конфронтуючої сторони і захисту власної інформаційної безпеки та війни психологічної як сукупності різних форм, методів і засобів впливу на особу з метою зміни в бажаному напрямку її психологічних характеристик – поглядів, думок, ціннісних орієнтацій, настроїв, установок, мотивів, стереотипів поведінки), а також групових норм, масових настроїв, суспільної свідомості в цілому та коли психологічний вплив виступає у таких своїх основних різновидах як інформаційно-психологічний, психогенний, психоаналітичний, нейролінгвістичний, психотронний, психотропний. Російська Федерація безпосередньо чи через контрольовані нею терористичні організації «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка» використовувала й надалі використовуватиме маніпулятивно-пропагандистські компоненти інформаційно-психологічної зброї, спрямовані на придушення, знищення, дезорганізацію, дезорієнтацію, дезінформацію, дезаптацію спротиву агресії [20, с. 226].

Одночасно вважаємо за необхідне наголосити, що перебіг гібридної війни не може не залежати від внутрішньополітичної ситуації в Україні. За два роки, що прийшли від часу перемоги Революції гідності, анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та м. Севастополь за цілковитої бездіяльності тодішнього – значним чином, з огляду на персоналії, то й теперішнього) керівництва України та протистояння інформаційно-психологічній та збройній інтервенції Росії для збереження й розширення впливу терористичних організацій «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка» докорінного оновлення потребують інституційно-процедурні засади функціонування політичної системи, забезпечення стабільності її функціонування в умовах розгорнутої Російською Федерацією гібридної війни загалом та протидії деструктивним внутрішнім маніпулятивно-пропагандистським впливам зокрема.

1. *Архипова Є. О.* Інформаційна безпека: соціально-філософський вимір : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Є. О. Архипова. – К., 2012. – 16 с.

2. *Дзьобань О.* Безпека інформаційна / О. Дзьобань, О. Соснін // Політологічний енциклопедичний словник / [уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред М. П. Требіна. – Харків : Право, 2015. – С. 60–61.

3. *Олійник О. В.* Інформаційна безпека України: доктрина адміністративно-правового регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. В. Олійник. – К., 2013. – 34 с.

4. *Марунченко О. П.* Інформаційна війна у сучасному політичному просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути і процеси» / О. П. Марунченко. – Одеса, 2013. – 20 с.

5. *Турченко Ю. В.* Реалізація державної інформаційної політики України у сфері оборони : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Ю. В. Турченко. – К., 2014. – 18 с.

6. *Скуленко М. І.* Логічні засади пропаганди : [монографія] / Скуленко М. І. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2010. – 312 с.

7. *Яковлева Н. І.* Пропаганда як складова політичної комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Н. І. Яковлева. – К., 2010. – 18 с.

8. *Кравчук М. А.* Політична пропаганда як засіб становлення і трансформації політичних режимів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / М. А. Кравчук. – Львів, 2006. – 19 с.

9. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін // Дзеркало тижня – Україна. – 2015. – № 2 –24 січня). – С. 3.
10. Требін М. П. «Гібридна» війна як нова українська реальність / М. П. Требін // Український соціум. – 2014. – № 3. – С. 113–127.
11. Климентьєв О. П. Інформаційна функція Української держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. П. Климентьєв. – К., 2014. – 21 с.
12. Гандзюк В. О. Український Євромайдан у кривому дзеркалі російської пропаганди – 2013–2014) / В. О. Гандзюк // Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. –м. Київ, 13 листопада 2014 р.). – К. : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – С. 23–29.
13. Васильчук Є. О. Російський екстремізм в Україні : [монографія] / Васильчук Є. О. – Черкаси : Видавець Ольга Вовчок, 2015. – 120 с.
14. Гулай В. Загрози інформаційній безпеці особи в контексті розгортання «гібридної війни» та збройної агресії Російської Федерації проти України: нові реалії інформаційно-психологічної війни / В. Гулай // Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття – до 70-річчя завершення Другої світової війни) : зб. тез доповідей Міжнар. наук. конф. – м. Львів, 21–23 жовтня 2015 р.). – Львів : НАСВ, 2015. – С. 10–12.
15. Сишук О. А. Інформаційно-психологічний компонент «гібридної» війни / О. А. Сишук // Україна в системі змін парадигми світопорядку ХХ–ХХІ століть : тези Міжнар. наук.-практ. конф. – м. Київ, 19 березня 2015 р.). – К. : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – С. 143–147.
16. Анісімович-Шевчук О. З. Політична комунікація як системоутворюючий фактор політичного життя суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О. З. Анісімович-Шевчук. – Львів, 2010. – 19 с.
17. Gulay V. Манипулятивно-пропагандистская составляющая «гибридной» войны Российской Федерации против Украины: мифологемы прошлого и новые имперские императивы / V. Gulay // Studia Społeczne. – 2015. – № 13 –2). – S. 69–79.
18. Джолос О. Восточный фронт. Информационно-психологическая или смысловая война [Електронний ресурс] / О. Джолос // Obana V. – Режим доступу : <http://www.llks.lt/pdf/Vostochnyj%20front-skaitantiems%20RU.pdf>
19. Гулай В. В. Загрози інформаційно-психологічній безпеці особи в реаліях інформаційно-психологічної війни як складової «гібридної війни» Російської Федерації проти України / В. В. Гулай // Військово-науковий вісник. – Львів : НАСВ, 2016. – Вип. 25. – С. 233–244.
20. Гулай В. Розгортання «гібридної» війни Російської Федерації в умовах системної кризи державної організації України: інформаційно-комунікативні аспекти / В. Гулай // Україна в системі змін парадигми світопорядку ХХ–ХХІ століть : монографія / [наук. ред. О. О. Салати]. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – С. 214–230.